

माणसाला जीवन जगण्यासाठी ज्याप्रमाणे आँकिसजनची गरज असते. त्याचप्रमाणे समृद्ध जीवनासाठी वाचन आवश्यक आहे. वाचन हे माणसाला दिशा देते. व्यक्तिमत्त्वाला आकार देते. त्याला सुजलाम सुफलाम करण्याचे काम करते. ज्याप्रमाणे शेती पिकण्यासाठी तिची योग्य मशागत होणे आवश्यक असते. त्याचप्रमाणे सुयोग्य व्यक्तिमत्व घडण्यासाठी चांगल्या पुस्तकांचे वाचन आवश्यक आहे. जगण्यासाठी जशी शरीराला अन्नाची गरज आहे. त्याचप्रमाणे निरोगी मनासाठी वाचनाची आवश्यकता आहे. धन नसले तरी चालेल. परंतु घराघरांत ग्रंथसंपदा असलीच पाहिजे. ग्रंथासारखा दुसरा सच्चा मित्र नाही.

माणसाला विविध प्रकारचे छंद असतात. एखाद्या विशिष्ट प्रकारच्या आवडीतून आपण हे छंद जोपासण्यासाठी प्रयत्न करतो. छंद हे मनाला विरंगुळा देतात. आनंद देतात. मनातील शीण घालवतात. ऊर्जा प्रदान करतात. मात्र छंद विधायक असावा. अनेक छंदापैकी एक छंद म्हणजे, वाचन. वाचन हा माणसाचे व्यक्तिमत्व समृद्ध करणारा छंद आहे. पुस्तके वाचल्याने जसा मनाला आनंद मिळतो तसेच ज्ञानही मिळते. हे ज्ञान आपली बुद्धी तिक्ष्ण करते. एक इंग्रजी लेखक म्हणतो, वाचन परिपूर्ण माणूस बनवते. पुस्तकांमध्ये ज्ञानाचे अंकुर असतात आणि ते आपल्याला सार्वजनिक जीवनात, व्यक्तिगत आयुष्यात नैतिकतेने जगण्याचा सळा देतात. पुस्तके वाचनामुळे आपल्या व्यक्तिमत्त्वात सदगुणांचा विकास होतो. हे सदुण प्रेम करायला शिकवतात. आपल्यावरही आणि इतरांवरही. पुस्तक वाचनामुळे आपले चरित्र प्रगल्भ होते. वाचन संस्कृती जोपासण्यासाठी वय, जात, धर्म, प्रदेश, भाषा, प्रांत अशी कोणतीही बंधने नाही. ज्याला वाचनाची आवड आहे तो सरबडीप्रमाणे आवडीच्या पुस्तकांचे वाचन करू शकतो. वाचनामुळे भाषिक कौशलये आणि शब्दसंग्रह विकसित होतो. पुस्तके वाचल्यामुळे मनावरील ताण कमी होतो. इतर लेखकांची वाचलेली पुस्तके आपल्याला लिहिण्याची प्रेरणा देतात. आपणही इतर लेखकांच्या साहित्यकृती वाचण्याच्या प्रेमात पडतो.

ਵਾਖਨਕੇਡ

असेल तर प्रत्येकांनी वाचन संस्कृतीचा अवलंब
करायलाच पाहिजे. जगण्यासाठी ज्याप्रमाणे
पोटाला दोन घास अव्वाची गरज असते
त्याचप्रमाणे मनाच्या समृद्धीसाठी ज्ञानाची गरज
असते. ज्ञानसंपन्न मन हे व्यक्तीच्या आशावाढी
करुत्वाला दिशा देण्याचे काम करते.
आपल्याकडे होऊन गेलेले अनेक महापुरुष
केवळ वाचन संस्कृतीमुळे च सामान्यातून
असामान्य झालेले आहे. वाचनामुळे माणूस
मोठा होतो. प्रगल्भ विचारामुळे त्याच्या
व्यक्तित्वाला एका आकार लागतो. वाचण्याचा
आनंद शब्दांमध्ये व्यक्त करता येत नाही. ज्यांनी
तो उपभोगला त्यांना त्याचे सामर्थ्य माहिती
आहे. वाचनाची जाटू आपल्याला
ज्ञानासोबतच एक समजदार व्यक्ती बनवते.
अलीकडे विज्ञानाने मोठ्या प्रमाणात प्रगती
केली आहे.या प्रगतीच्या माध्यमातून अनेक
इलेक्ट्रॉनिक साधने आली. घराघरात टीव्ही,
मोबाईल, टॅब, लॅपटॉप पोहोचला. परंतु
वाचनाची संस्कृती यत्किंचितही मागे पडली
नाही. उलट ती दिवसेंदिवस वाढतच आहे.
वाचनाचे स्वरूप बदलले असेल पण आशय
तोच आहे. जगातील बातम्या सांगणारे अनेक
चॅनल्स उपलब्ध असले तरी वर्तमानपत्रातून
बातमी वाचण्याचा जो आनंद मिळतो तो
अन्यत्र कुठेही मिळत नाही. निरेगी मेंदूच्या,
स्नायूच्या कामकाजासाठी प्रत्येकाने
वाचण्यासाठी काही ना काही वेळ राखून
ठेवला पाहिजे. मी कामात व्यस्त आहे. मला
वाचायला वेळच मिळत नाही असे म्हणणारे
म्हणजे कफल्लक म्हणावे लागेल.दरोज
झोपण्यापूर्वी पुस्तकांचे वाचन करणे श्रेयस्कर

दर्जाची आणि उत्तम विचार देणारी असावी
एवढे पथ्य पाळणे आवश्यक आहे. कारण
पुस्तके हे आपले चांगले मित्र आहेत. पुस्तक
हे आपले उत्तम शिक्षक आहेत. पुस्तकापासून
मिळणारा आनंद हा अवर्घनीय आहे. तो
शब्दांत व्यक्त करता येत नाही. पुस्तक हे
आपल्याला कम्युनिकेशन स्किल शिकवतात.
गंभीर विचारसरणी विकसित करतात. आपल्या
मनावरील ताण कमी करतात. उत्तम आणि
परिपूर्ण व्यक्तिमत्व घडविण्यात उपयोगी ठरतात.
गरीबी हटवून ज्ञानसंपन्न बनवतात. सांगायचा हेतू
असा की, समाधानी जीवन जगण्यासाठी
पुस्तकांचे वाचन हा सर्वात उपयुक्त मार्ग आहे.

वाचाल तर वाचाल असे म्हटले जाते ते उगीच
नाही. पुस्तक वाचनामुळे आपण व्यस्त तर
राहतोच पण आयुष्यातील अनेक ताणताणाव
यापासून मुक्त राहतो. ज्ञानाला तिसरा डोळा
म्हणतात. तिसरा डोळा प्रत्यक्षात होता की नाही
हे माहिती नाही. परंतु पुस्तकांच्या वाचनातून
माणूस ज्ञानसंपन्न होतो. त्याला कोणीही मूर्खे
बनवू शकत नाही. प्रत्यक्ष एखाद्या गोष्टीचा
अनुभव घेतला नसेलही तरी पुस्तक वाचनातून
आपण आपले अनुभविश्व समृद्ध करू शकतो.
पुस्तके म्हणजे आयुष्याला दिशा देणारी
गुरुकिल्हीच म्हणावी लागेल.

माणसे असामान्य झाली. इतिहासाच्या महत्वपूर्ण पानांवर स्थानापन्न झाली. इतरांनी शहाणे व्हावे म्हणून समाजात वाचनवेड वाढविण्यासाठी प्रयत्नशील राहिली. तहान भूक विसरून पुस्तकात रमले आणि स्वतःचे समृद्ध विश्व समृद्ध केले. नवविश्रव निर्माण केले. पुस्तक वाचनातून त्यांनी स्वतःची गरिबी तर दूर केलीच परंतु समाजातील गरिबी हटविण्याचे काम पुस्तकांच्या माध्यमातून केलेले आहे. महात्मा ज्योतिराव फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, पंजाबराव देशमुख, कर्मवीर भाऊराव पाटील, वैराग्यमूर्ती गाडगेबाबा अशी कितीतीरी नावे घेता येईल. ज्यांनी ज्ञानाचा दिवा घरोघरी पेटवण्यासाठी जीवाचे रान केले. ही मंडळी वाचनवेडी होती. त्यांना वाचनवेडाचे महत्व कळले होते. वाचन संस्कृतीमुळे आपण अंधारातून प्रकाशाकडे आलो. त्या वाचन संस्कृतीचा अवलंब करत इतरांनीही प्रकाशाकडे जावे हा त्यांचा उदात हेतू होता. ज्याप्रमाणे विविध प्रकारचे जीवनसत्त्व असलेले अन्न पोटात गेले नाही की माणूस कुपोषित होते. त्याप्रमाणे विविध विचार देणारे पुस्तक वाचले नाही, ज्ञान मिळाले नाही तर माणसाचे मन कुपोषित होते. मन पंगू बनते. कुपोषित शरीर असो की मन असो ते समर्थ पिढी घडवू शकत नाही. म्हणून व्यक्तीला असो वा समाजाला असो योग्य दिशा द्यायची असेल, योग्य मार्गदर्शन करायचे असेल, प्रगतीचा विचार द्यायचा असेल तर वाचनवेड संस्कृती जपल्याशिवाय अन्य पर्याय नाही. श्री संत तुकाराम महाराज म्हणतात,

आम्हां घरी धन
शब्दाचीच रत्ने
शब्दाचीच शस्त्रे
यत्न करू
शब्दची आमुच्या
जीवीचे जीवन।
शब्दे वाटू धन
जनलोक

यशाप्रशाची विविधांगी परिमाणे

यशाच्या आणि सुखाच्या कल्पना कालानुसूर्य
बदललेल्या असतात. तात्कालिक सुख
मिळालं की मनुष्य स्वतःला यशस्वी मानतो;
परंतु काळ बदलताच मिळवलेलं यश आणि
सुख हे कालबाह्य होऊन जातं!
इग्रजीत एक म्हण आहे, ढोंहळपस
डीललशशव श्रव्यज्ञश डीललशी. याचा
भावानुवाद म्हणजे, 'यशासारखी यशदायी
गोष्ट दुसरी कोणती नसते.' भौतिक जगतात
जे यश मिळतं ते मनात निश्चितच सुखाची
भावना निर्माण करतं. एखाद्या व्यक्तीला
कुणीतरी मोठं व्हायचं असतं; किंवा
काहीतरी मिळवायचं असतं.

सत्ता, पद, पैसा, अधिकार, देशाटन, मानमरातब, प्रसिद्धी, लोकप्रियता इत्यादी भौतिक जगतातील अनेक गोष्टी या कष्टसाध्य असतात. त्या मिळाल्या की मनुष्य स्वतःला यशस्वी समजतो. यशामुळे जीवनात एक प्रकारची सकारात्मकता येते; मनाला समाधान लाभतं. मग सर्वस्व मिळाल्याच्या सुखात मनुष्य काही काळ रममाण होतो. मात्र, याउलट घडलं तर तो स्वतःला अपयशी मानतो. म्हणूनच यशासारखी यशदायी गोष्ट दुसरी कोणती नसते, असं म्हटलं जातं. पण मग यश तरी कशाला म्हणायचं? यशाचे मापदंड कोणते? भौतिक जगतातल्या यशामध्ये आणि सुखांमध्ये अपूर्णेतेचा भाव भरलेला असतो. कारण 'काळ' यशाच्या भावनेलाच खाऊन टाकत असतो! कालच्या यशस्वी व्यक्तीला आज मानमरातब मिळेनासा होतो, त्यामुळे ती व्यक्ती दुःखी होते. कारण यशाच्या आणि सुखाच्या कल्पना कालानुरूप बदललेल्या असतात. तात्कालिक सुख मिळालं की मनुष्य स्वतःला यशस्वी मानतो; परंतु, काळ बदलताच मिळवलेलं यश आणि सुख हे कालबाबू होऊन जातं! काळ मागे सरला की एकेकाळचा यशस्वी अभिनेता विस्मृतीत कसा जातो आणि त्याची मानसिक अवस्था काय होते, याचं प्रत्ययकारी दर्शन चालीचॅप्लिननं त्याच्या 'लाइम लाइट' या चित्रपटात 'काल्व्हरो'च्या माध्यमातून रंगवलं आहे. पूर्वी यशस्वी आणि सुखी

माणसाच्या सदन्यात लॅन्डलाइन टेलिफोन होता, सोन्याचे दागिने होते, सरकारी नोकरी होती, स्कूटर होती, कॅसेट प्लेअर होता. ती जागा आता महागडा सेलफोन, प्लॅटिनियमचे दागिने, हिरे, मोठ्या पैकेजची नोकरी, महागड्या मोटारी इत्यादींनी घेतलेली दिसेल. म्हणजे, पूर्वी ज्या गोष्टींशी यशाची भावना जोडलेली होती ती आज बदललेली आहे. आज ज्या गोष्टीमध्ये यश आणि सुख वाटतं ते भावी काळात कालबाह्य झालेलं असेल! म्हणजे कालानुरूप सुखाच्या आणि त्याच्याशी निगडित यशाच्या प्रचलित कल्पनाही अनायसे बदलत जातात. अशा तळेनं सुखाची भावना ही जशी तात्कालिक असते, त्याचप्रमाणे ती तुलनात्मकही असते. उदा. एखाद्या तरुणाला हवी ती नोकरी आणि हवं तसं पैकेज मिळालं की तो स्वतःला यशस्वी मानतो. परंतु दुसऱ्या अल्पमतीच्या व्यक्तीला जर त्याच्यापक्षा अधिक पैकेज मिळालं तर त्या तरुणाच्या सुखाला कसर लागू शकते. एखादी व्यक्ती आयुष्यात

यशस्वी होते; पण ते यश पाहायला जोडीदार किंवा आई-बडिल नसतात. ती खंत व्यक्तीच्या यशाला कसर लावते. एखाद्या व्यक्तीला प्रचंड यश, कीर्ती, मानमरात्रब, पैसा सर्वकाही मिळत. परंतु मुलगा किंवा मुलगी चुकीच्या वर्तनानं व्यक्तीच्या सुखालाच काळिमा फासते; जीवन क्लेशकारक करते. भौतिक जगतातील अशा परिवर्तनशील आणि कमतरता असणाऱ्या सुखांमागे धावत राहणं हीच तर खरी 'माया' असते; आणि अशा मायेतच 'जगण' असत. ही 'माया' नसती तर जीवन नीरस होऊन गेलं असत. म्हणून मनाला सकारात्मक बनवयासाठी सुखाची भावना जपण तितकंच आवश्यक असते. बदल हा सृष्टीचा नियम आहे. बदलात नित्य राहाणं हा आत्म्याचा धर्म आहे. जीवनात दोन्हींचा समतोल साधता आला तर जीवन सुंदर होत. एकदा एक यशस्वी गृहस्थ एकनाथ महाराजांना भेटले आणि गप्पाच्या ओघात त्यांनी विचारलं, 'महाराज, तुम्ही नेहमी

एवढे सुखी-समाधानी कसे असता ?' महाराज म्हणाले, "तो प्रश्न आत्ता बाजूला राहू दे. काल मला एक स्वप्नदृष्टांत झाला. आठ दिवसांनंतर तुमचा मृत्यु निश्चित आहे ! तेव्हा आता त्या दृष्टीनं तुम्ही विचार करा." आपलं मरण जवळ आलं आहे, हे ऐकून ते गृहस्थ हबकून गेले. मग त्यांनी आपला जमीनजुमला आणि संपत्तीची सारी व्यवस्था लावली. तिसन्या दिवशी ते आपल्या नातेवाईक मित्रमंडळीना जाऊन भेटले. ज्यांच्याशी भांडण-तंटे होते ते मिट्टवून टाकले. अशा तहेनं सारी व्यवस्था लावल्यानंतर मरणाला सामोर जाण्यासाठी ते सिद्ध झाले. सातव्या दिवशी ते एकनाथ महाराजांना पुन्हा येऊन भेटले. महाराजांनी त्यांना विचारलं, "तुमच्या मृत्यूचा दिवस मी तुम्हांला सांगितला, तेव्हा तुम्हाला काय वाटल ?" ते गृहस्थ म्हणाले, "सुरुवातीला धक्का बसला, पण नंतर मी मनाची तयारी केली. मग कसलीच चिंता उरली नाही. खरी शांतता आणि समाधान वाटायला लागलं." एकनाथ महाराज हसून

म्हणाले, ‘‘मन विशुद्ध आणि चितारहित झालं म्हणजेच मनाला खरी शांतता लाभते. मी सुखी-समाधानी का आहे हे आता लक्षात आलं ना? आता निश्चित मनानं तुम्ही घरी जा; इतक्यात तुम्हाला मृत्यू नाही! ’’ म्हणजे, ‘‘जगाचं स्वरूप मनोमय आहे. मन हे स्थल-कालात सामावलेलं नाही. भौतिक जग जरी जाणिवेशी बद्ध असलं तरी ते पूर्णतः अमूर्त असून ते सत्यस्वरूप नाही हे ओळखता आलं तर आपण आपली जाणीव मूलतत्त्वाशी पुनःप्रस्थापित करू शकतो.’’ हे मूलतत्त्व म्हणजेच अंतिम आनंदाचं ठिकाण, या दृष्टीनं भौतिक जगतातील यशापयश आणि सुखदुःखं ही मानण्यावर असतात. त्यामुळे सुखदुःखांचे मापदंड आपण ठरवू शकत नाही. म्हणून तात्पुरत्या सुखानं हुरळून जाण्यात जसा अर्थ नसतो; तसंच तात्पुरत्या अपयशामुळे खचून जाण्यातही अर्थ नसतो. योग्य ती भौतिक सुखं मनुष्याला मिळायलाच हवीत; परंतु अविवेकानं सुखाची अधिकाधिक अपेक्षा करत गेलं तर मात्र जीवन सैरभैर होऊ शकतं. म्हणून आर्थर एंडिंग्टन म्हणतात त्याप्रमाणे, जीवनात यश मिळवतानाच भौतिक जगाच्या जाणिवेशी बद्ध असणाऱ्या मनाला सत्यस्वरूपी मूलतत्त्वाकडे नेण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. मग जीवन कोणत्याही काळात सुखानंदाचा अनुभव घेऊ शकतं. सुखं अनेक प्रकारची असतात; परंतु, चिरंतन आनंद मात्र एकच असतो आणि तो म्हणजे आत्मानंद! भौतिक जगतात एखाद्याला धावण्यातून सुख मिळत असतं; याउलट चित्तवृत्ती स्थिर करण्यातून एखादी व्यक्ती आनंदावस्था अनुभवण्याचा प्रयत्न करत असते. देह नाशवंत असतो तसंच सुखात अपूर्णता असते. आत्मानंदात मात्र पूर्णत्व सामावलेलं असतं. या दृष्टीनं यशापयशाची भावना आणि चिरंतन आनंद यांचा समतोल साधण्याचा प्रयत्न केला तर मात्र जीवन संतुलित आणि आनंदमयी होऊ शकतं, असं मला वाटतं.

